

تاریخ و تکنیک

جاسپی مُقدمائی ویدیشتر

جلال الدین سلطان کاشفی

۱۳۹۸

موضوع: چاپ دستی / تاریخ و تکنیک / جلال‌الدین سلطان کاشفی
عنوان و نام پدیدآور: چاپ دستی مقدّمات و پیشرفته (تاریخ و تکنیک) / جلال‌الدین سلطان کاشفی
مشخصات نشر: تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۹۷

مشخصات ظاهری: ۵۳۸ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۳۶-۷۷۲-۱

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

موضوع: چاپ دستی Hand Presses

موضوع: چاپ دستی -- تاریخ Hand Presses -- History

موضوع: چاپ دستی -- طراحی Hand Presses -- Drawing

موضوع: حکاکی Engraving

موضوع: چاپ گود Intaglio Printing

موضوع: باتیک Batik

شناسه افزوده: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی Elmi - Farhangi Publishing Co.

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۷ ج ۸ / س ۸ / ۲۸۵۲

رده‌بندی دیویی: ۷۴۶/۶۲

شماره کتابشناسی ملی: ۵۵۳۸۷۵۷

تاریخ و تکنیک

چاپ دستی مقدّمات و پیشرفته

نویسنده: جلال‌الدین سلطان کاشفی (عضو هیئت علمی دانشگاه هنر تهران)

چاپ نخست: ۱۳۹۸

شماره گاهنامه: ۰۰۰۰۰۰۰۰

حروفچینی و آماده‌سازی: انتشارات علمی و فرهنگی

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: شرکت چاپ و نشر علمی و فرهنگی کتیبه

حق چاپ محفوظ است.

سازمان اسناد و کتابخانه ملی

انتشارات علمی و فرهنگی

اداره مرکزی و مرکز پخش: خیابان نلسون ماندلا (افریقا)، چهارراه حقانی (جهان کود) - توحه

کمان، پلاک ۲۵؛ کدپستی: ۱۵۱۸۷۳۶۳۱۳؛ صندوق پستی: ۹۶۴۷ - ۱۵۸۷۵؛ تلفن: ۷۰ - ۸۷۷۴۵۶۹

فکس: ۸۷۷۲۵۷۲؛ تلفن: ۲۹ - ۸۸۶۶۵۷۲۸؛ تلفکس: ۴۵ - ۸۸۶۷۷۵۴۴

www.elmifarhangi.ir info@elmifarhangi.ir

آدرس اینترنتی:

www.farhangishop.com

وبسایت فروش آنلاین:

فروشگاه مرکزی (پرتله آبی): خیابان نلسون ماندلا (افریقا)، بین بلوار گلشهر و ناهید، ابتدای کوچه

گلغام، پلاک ۱۷؛ تلفن: ۳ - ۲۲۰۲۴۱۴۰

فروشگاه یک: خیابان انقلاب، روبه‌روی در اصلی دانشگاه تهران؛ تلفن: ۱۶ - ۶۶۹۶۳۸۱۵ و ۶۶۴۰۰۷۸۶

فروشگاه دو: میدان هفت تیر، خیابان کریمخان زند، بین قائم مقام فراهانی و خردمند، پلاک ۱۳؛ تلفن:

۸۸۳۳۲۸۰۶ - ۷

فهرست مطالب

فهرست تصاویر	سیزده
تشکر و قدردانی	چهل و پنج
مقدمه	چهل و هفت

فصل اول: بررسی آثار کهن تا اواسط قرون وسطا	۱
نگاهی به دوران پیش از تاریخ	۱
آغاز دوران تاریخی	۵
روند شکل گیری کنده کاری و حکاکی در پاراژ ای. مینانی	۷
کنده کاری و حکاکی در آثار قرون وسطا (دوران مسیحیت)	۸
فصل دوم: سیر تحول چاپ دستی در اروپا	۱۱
از اواسط قرن سیزدهم تا آغاز قرن هفدهم میلادی	۱۱
شکوفایی و رونق چاپ دستی: از آغاز قرن هفدهم تا نیمه دوم سده نوزدهم	۳۰
روند شکل گیری شیوه های نوین در هنر گراورسازی: از نیمه دوم سده نوزدهم تا امروز	۷۰

فصل سوم: آشنایی با اسلوب چاپ برجسته، گود، مسطح و نیم برجسته ۱۰۷

اسلوب چاپ برجسته: گراور روی چوب ۱۰۷

اسلوب چاپ گود: گراور روی فلز (اینتالیو) ۱۱۰

اسلوب چاپ مسطح: گراور روی سنگ و فلز ۱۱۱

اسلوب چاپ نیم برجسته (بارولیف) ۱۱۵

فصل چهارم: آشنایی با حامل ها (چوب، لینولتوم، فلاکسی گلاس، فلز،

سنگ شیشه) ۱۱۹

شکل گیر: ماتریس به عنوان حامل و آماده سازی آن ۱۱۹

به کار گیری چوب های مختلف به عنوان کلیشه های سخت در چاپ

برجسته ۱۲۰

استفاده از لینولتوم و فلاکسی گلاس به عنوان کلیشه های نرم و انعطاف پذیر

در چاپ برجسته گود ۱۲۲

استفاده از فلزات گوناگون به عنوان ماتریس در چاپ برجسته، گود و

مسطح ۱۲۴

بهره گیری از سنگ آهکی و کلیشه های شیشه ای در چاپ مسطح ۱۲۶

تهیه سنگ آهکی برای چاپ سنگی (لیتوگرافی) ۱۳۰

تراز کردن و ساییدن سنگ ۱۳۱

آماده سازی سنگ برای طرح جدید ۱۳۳

به کار گیری مواد و محلول های اسیدی و غیر اسیدی در لیتوگرافی ۱۳۶

نخستین مرحله: آماده سازی سنگ و تیزاب کاری آن ۱۳۷

دومین مرحله: شستن، خشک کردن، قیرمالی و مرکب اندودی ۱۳۸

طراحی با مدادها و ابزارهای مخصوص لیتوگرافی ۱۴۰

استفاده از مرکب لیتوگرافی: به صورت جامد یا مایع ۱۴۲

طراحی با مداد زغالی و قلم فلزی، با مرکب چین یا مرکب های دیگر ۱۴۳

به کار گیری لوی روی فلز و سنگ لیتوگرافی ۱۴۶

ریختن و پاشیدن مرکب چاپ روی ماتریس	۱۴۷
مزوتینت در لیتوگرافی با استفاده از ابزار خراش (گراتوار)	۱۵۰
ویژگی‌های پرس لیتوگرافی	۱۵۱
کاغذهای مخصوص چاپ در لیتوگرافی و گرفتن تیراژ	۱۵۴
منطبق کردن طرح بر سنگ لیتوگرافی برای گرفتن تیراژ	۱۵۶
تصحیح معایب چاپی و گرفتن نمونه‌های مقدماتی (آزمایشی) با توجه به حذف و اضافه	۱۵۷
شیوه کامیو در چاپ به صورت نیم‌برجسته (بارولیف)	۱۶۰
سنتال: فلزات گوناگون در چاپ مُجَوَّف (توخالی)	۱۶۲
فصل پنجم: آشنایی با مواد و مصالح کار (کاغذها، مرکب‌ها، ورنی‌ها، حلال‌ها و واسطه‌ها)	۱۶۵
پیدایش و ساخت کاغذ مخصوص چاپ دستی	۱۶۵
پالایش خمیر کاغذ	۱۶۹
کاغذسازی با دست	۱۷۰
تهیه کاغذ با دستگاه کاغذسازی	۱۷۰
آماده‌سازی کاغذ برای چاپ	۱۷۱
مرکب‌های چاپ دستی (سیاه و سفید و رنگی)، مرکب‌زنی و خشک کردن آن	۱۷۳
روش تهیه رنگ	۱۷۴
مرکب زدن روی کاغذ و خشک کردن آن	۱۷۶
ورنی جامد، مایع و سیاه، سفید یا تصحیح‌کننده و ورنی مو	۱۷۷
استفاده از مواد شیمیایی به عنوان حلال‌ها در چاپ برجسته، گود و صاف	۱۷۹
عایق‌کننده‌ها و استفاده از دوده	۱۷۹
خورنده‌های اسیدی و غیر اسیدی و کارایی آن‌ها در چاپ دستی	۱۸۲
بهره‌گیری از پلیت‌ها، مغارها، ابزار تیزکننده و صیقل‌دهنده برای حکاکی و گرفتن تیراژ	۱۸۵

فصل ششم: آشنایی با فروتاژ و پرس های چاپ دستی ۱۹۳

فروتاژ (مالش دادن سطح پلیت با دست) ۱۹۳

پرس زیلو گرافی و تیپو گرافی ۱۹۵

پرس های کالکو گرافی و لیتو گرافی ۲۰۰

پرس های پیشرفته: مکانیکی، کامپیوتری و دیجیتال ۲۰۵

فصل هفتم: آشنایی با روش مستقیم ۲۱۱

شیوه برین (گراور روی مس و روی) ۲۱۱

گراور روی لوحه های فولادی یا ورق مسی فولادسان ۲۱۶

شیوه رای رنت اپوانسک (سخت برش) ۲۱۷

امری استون (سنگ سبزه مدادی) ۲۲۲

شیوه مزوتینت (سایه گر) ۲۲۵

شیوه پوانتیه (نقطه پردازی) ۲۲۸

فصل هشتم: آشنایی با روش غیر مستقیم ۲۲۹

شیوه اچینگ (تیرابی) ۲۲۹

شیوه گذاشتن مرکب یا رنگ روی پلیت و گرفتن بستر ۲۴۲

روش رنگ گذاری و گرفتن تیراژ از یک یا چند پلیت ۲۴۷

به کار گیری هارد گراوند (ورنی جامد) ۲۵۰

به کار گیری سافت گراوند (ورنی نرم) ۲۶۰

شیوه آکواتینت (سایه وار) ۲۶۷

شیوه اسپیت بایت (تشکیل افه های آبگونه و کف آلود) ۲۷۲

شیوه کلوفن (استفاده از انگم یا صمغ) ۲۷۷

شیوه سولفور (سود جستن از گوگرد) ۲۸۳

شیوه سالت (بهره گیری از نمک) ۲۸۷

لیفت گراوند یا شو گرلیفت (شیوه شکر) ۲۸۹

- شیوه ماربلینگ (مرمری یا معروف به «ابر و باد») ۲۹۴
- براش چینگ یا پیکتوریال (تیزابی با قلم موی به صورت آبرنگی) ۲۹۹
- ویس گراوند (سود جستن از ورنی سفید) ۳۰۲
- فتو چینگ (عکس تیزابی) ۳۰۳

فصل نهم: آشنایی با سری گرافی ۳۱۹

- شیوه مولتی گرافی یا سیلکواستیل (الگو یا نسخه برداری) ۳۱۹
- شیوه سری گرافی یا اسکرین پرینتینگ (استنسیل یا سیلک اسکرین) ۳۲۰
- تکیک، الکل ۳۲۷
- کنک، پاستا، و غنی ۳۲۷
- مراحل ورود بهره گیری از سری گرافی یا سیلک اسکرین ۳۲۸
- تهیه و آماده سازی توری و کلاف (راه انتقال توری روی کلاف) ۳۲۹
- اسلوب ساختن شابلون و به کارگیری اسکوییچی یا راکلت ۳۳۴
- روش مستقیم: آماده ساختن شابلون و به کارگیری ابزار و مواد ۳۳۷
- روش غیر مستقیم: آماده سازی فیلم برشی (غیر حساس) یا فتو گرافی ۳۴۰
- بهره گیری از فیلم های فتو گرافی (حساس به نور) ۳۴۴
- شیوه نور دادن به شابلون و تهیه وسایلی که مورد استفاده قرار می گیرند ۳۴۷
- روش ظهور و برطرف کردن معایب ۳۴۸
- ابزار و لوازم ضروری برای آماده سازی دیپوریو ۳۴۹
- استفاده از مرکب های چاپ و رنگ های قشری، روحی یا مفا ۳۵۰
- تثبیت توری و تنظیم طرح برای گذاشتن رنگ ها ۳۵۴
- گرفتن تیراژ روی پارچه یا مواد سخت و انعطاف ناپذیر (مسطح و مدور) ۳۵۴
- ساختن پرس چاپ دستی ساده و استفاده از ماشین چاپ ۳۵۶
- نیمه اتوماتیک ۳۵۶
- چاپ زنی روی پارچه و استفاده از رنگ های مخصوص آن ۳۵۹
- روش انتقالی طرح ۳۵۹

۳۶۰. تمیز کردن و حفاظت دیابوزیتو و استنسیل
۳۶۰. به کارگیری دستگاه خشک کن
۳۶۱. آشنایی با واژه، تاریخ و شیوه‌های مونوتایپینگ و مونوپرینتینگ
۳۶۷. فصل دهم: آشنایی با واژه، تاریخ، تکنیک و شیوه‌های باتیک
۳۶۷. بررسی واژه باتیک از منظر اتمولوژی
۳۶۸. نظری به تاریخ باتیک
۳۶۹. بررسی تکنیک‌های باتیک
۳۷۰. شیوه آماده‌سازی قالب‌های باتیک (چوبی، فلزی و تخته سه‌لا)
۳۷۰. آماده‌سازی واکس (روش حرارت دادن به صورت مستقیم و غیر مستقیم)
۳۷۳. حرارت دادن به واکس
۳۷۴. حرارت دادن به واکس
۳۷۸. حرارت دادن به واکس
۳۸۰. به کارگیری گوتا یا ساختن واکس به صورت سیاه و سفید و رنگی
۳۸۲. آماده‌سازی رنگ به روش‌های گوناگون
۳۸۵. ساختن رنگ‌های ری‌اکتیو (رنگ‌های شیمیایی یا پرسیون)
۳۸۷. ساختن رنگ‌های بازیک (جوهری)
۳۸۸. ساختن رنگ‌های گیاهی
۳۹۳. زدودن صمغ و آهار از روی پارچه باتیک و دندان‌زدایی
۳۹۱. استفاده از پاک‌کننده‌های دیگر برای زدودن صمغ و آهار
۳۹۵. طراحی، واکس‌گذاری و رنگ‌آمیزی در شیوه‌های باتیک
۳۹۵. از گوتا، قلم تیان یا مهر
۴۰۳. تثبیت رنگ‌ها، آهار زدن و اتو کردن پارچه‌های باتیک
۴۰۵. نگاهی به شیوه‌های باتیک
۴۰۶. شیوه باندا نا
۴۰۶. ۱. روش بانداژ (پیچیدن)

۴۰۷. روش پروانه‌ای (تا کردن)
۴۰۸. روش کوک زدن
۴۱۰. گره کاری و میچاله کردن پارچه (چین و چروک انداختن)
۴۱۱. لاک کاری و شفاف سازی پارچه‌های باتیک
۴۱۲. شیوه تار عنکبوتی، معروف به «ترک اندازی» یا «شکسته»
۴۱۴. شیوه نقاشانه استفاده از شمع‌های رنگی
۴۱۶. شیوه قلم مویی
۴۱۷. شیوه پاشیدنی
۴۱۹. شیوه شوری
۴۲۴. تر اندر درم پارچه‌های باتیک
۴۲۵. شیر مک و مک در قلمرو هنر باتیک
۴۲۶. شیوه ابر رباد، روف به مرمری
۴۳۳. شیوه رنگین کمان
۴۳۸. شیوه نقش برجسته در باتیک
۴۴۰. شیوه افریقایی
۴۴۳. شیوه سرتی
۴۴۵. روش کویلت با استفاده از دستاوردهای باتیک
۴۴۸. روش کلافه‌ای (باتیک در ایران)
۴۴۹. میکس مدیا و کلاژ روی پارچه‌های باتیک
۴۵۴. شیوه دکوپاژ در هنر باتیک
۴۵۶. نقاشی روی پارچه‌های باتیک
۴۵۷. نقاشی روی پارچه، بدون استفاده از رنگ‌های باتیک
۴۵۷. نقش ماده ضد پخش رنگ در هنر باتیک
- به کارگیری الکل، سشوار یا آفتاب در خشک کردن رنگ‌های باتیک
۴۵۸. استفاده از نخ یا چسب نواری، کاغذی و ژلاتینی روی پارچه‌های

- ۴۵۸ باتیک
- ۴۶۱ مونوتایپینگ و مونوپرینتینگ در هنر باتیک
- ۴۶۶ الف) بهره‌گیری از ژلانتین در مونوتایپ روی پارچه‌های باتیک
- ۴۶۸ ب) شیوه‌لرزان، ترکیب مواد روی پارچه‌های باتیک
- ۴۷۰ شیوه‌پتینه‌کاری در هنر باتیک
- ۴۷۳ شیوه‌های باتیک در نقش‌اندازی روی چرم
- ۴۷۴ فن و شیوه‌حک - نقاشی در چاپ دستی
- ۴۷۷ فهرس - منابع

مقدمه

کتاب حاضر شامل ده فصل است به بررسی هنر چاپ دستی (گراورسازی در غرب) و هم چنین هنر باتیک در غرب و شرق می‌پردازد. در این مجموعه، ابتدا به بررسی ریخته‌چکاکسی و کنده کاری و سپس به تکنیک‌های گوناگون چاپ دستی و از این رهگذر، آشنایی با هنرمندان و آثارشان، همچنین به ابزار و مصالح کار اشاره می‌شود و سرانجام نویسنده به منابع و مآخذ مورد استناد فارسی، لاتین و اینترنتی و هم‌زمان به منابع تصویری ارائه‌شده توجهی خاص می‌رزد که در اینجا به اختصار به فصول و زیرمجموعه آن‌ها اشاره می‌شود.

فصل اول حاوی جنبه‌های تاریخی حکاکی غرب، از ایران تا اواخر سده چهاردهم، با توجه به آثار حکاکی پیش از تاریخ — به ریخته آثار درون غارهای مسکونی — و دوران تاریخی است و در ادامه به سیر تحول آن در آثار اژه‌ای و یونانی و قرون وسطا پرداخته شده است. فصل دوم به تاریخچه چاپ دستی، از اواخر سده چهاردهم تا امروز، اختصاص یافته که به سیر تحول و تطور آن از آغاز قرن هفدهم تا نیمه دوم سده نوزدهم پرداخته، که این خود سبب شکل‌گیری

تکنیک و شیوه‌های تازه‌تری — به خصوص از نیمه دوم قرن نوزدهم تا امروز — شده است.

در فصل سوم این مجموعه، به بررسی تکنیک‌های مختلف و مواد و مصالح کار پرداخته شده که اهمیت بسیاری در شناخت شیوه‌ها دارد. در فصول یادشده، با نگاهی تحلیلی، به فضای تصویری شکل گرفته در چاپ‌های دستی آن سامان، به نقد و بررسی نظام تصویری آثار ارائه شده — در قالب فرم و رنگ و ارتباط آن‌ها با موضوع و محتوای آثار — توجه شده و سرانجام اقدام به معرفی نمونه‌های چاپی در گستره چاپ برجسته نیم برجسته، گود، خیلی گود، صاف و معجوف، با توجه به بگونگی شکل‌گیری ابزار، مواد و مصالح کار پرداخته شده است. در این پیوند، معرفی پرس‌های گوناگون به منظور نمونه‌گیری از قالب‌های چربی، فلان و سنگی پرداخته شده است.

در فصل چهارم سعی شد، علاقه‌مندان به این هنر با تجربه‌های بیشتر در روند شکل‌گیری آثار و جایان هنرهای تاریخی و تکنیک‌های نوین گوناگون آشنا شوند. در این فصل به تاریخچه حکاکی و کنده کاری در ممالک غیر اروپایی مانند اندونزی توجه شده و از فصل هشتم تا دهم نیز به تاریخ، تکنیک و شیوه‌ها پرداخته شد. در چاپ دستی، به ویژه به شکل‌گیری هنر باتیک و انشعابات آن، اشاره می‌گردد. بدین ترتیب، دانشجویان و هنرمندان می‌توانند با شیوه‌های وسیع‌تری مانند کالکوگرافی، که شامل سخت‌برش، نرم‌برش و مزویست است، همچنین با شیوه‌های تیزابی، سایه‌وار، کلفن، گوگرد، نمک، شکر، سفید کنند و یا در هنر باتیک با تکنیک نقاشی‌وار آشنا گردند و در این پیوند از شیوه‌های دیگری مانند سری‌گرافی (سیلک اسکرین)، لیتوگرافی (چاپ سنگی) و فتو مکانیک به صورت نگاهی بهره‌مند شوند و در ادامه این تجربه‌اندوژی‌ها، ضمن ارائه خلاقیت خویش در شیوه‌های یادشده، از تکنیک فتو سیلک اسکرین — با توجه به استفاده از کاغذ و چرم

و با کارهای چاپی آزادتری مانند شیوه مونوتایپینگ و مونوپرینتینگ (کلیشه‌های شیشه‌ای و یا کلیشه‌های بافت‌دار) — آشنا شوند و به دامنه نوآوری‌های خویش بيفزایند. همچنین، با اجرای شیوه‌های دیگری مانند کلاژ — میکس مدیا و یا به دیگر سخن، مولتی مدیا و طریقه شکل‌گیری شیوه حک — نقاشی، توانایی‌های خود را همچنان گسترش دهند و سرانجام هنرمندان و چاپگران مبتکر، در فضای تصویری خویش، تریایه‌ها و آگاهی‌های خود را به نمایش گذارند.

امید می‌رود که این مجموعه تاریخی — تکنیکی بتواند در توسعه بینش علمی، مری پژوهشی، فرهنگی و فناوری دانشجویان، هنرمندان و چاپگر، ان‌رئی بافتن راه‌های جدید در زمینه چاپگری مفید و مؤثر واقع گردد.

در خاتمه یادآور می‌شود که تا کنون هیچ کتابی نبوده است که خالی از اشتباه و کاملاً بی‌عیب و نقص باشد. بی‌تردید در این مجموعه فراهم شده، متخصصان و علاقه‌مندان به چاپ دستی، در زمینه‌های گوناگون، متوجه اشتباهات و داسی‌هایی خواهند شد که نویسنده این کتاب از آن‌ها بی‌خبر بوده؛ بنابراین انتظار می‌رود این جانب را یاری نموده و از اشکالات احتمالی مطلع سازند، در چاپ‌های بعدی برطرف شود.